

ОСОБЛИВОСТІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З КОЛЬОРОМ У СИСТЕМІ СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ М. МОНТЕССОРІ

3. Капська А.Й. Соціальна робота: навчальний посібник. / А.Й. Капська. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.

4. Лукашевич М.П. Теорія і методи соціальної роботи: навчальний посібник – 2-ге вид., доп. і випр. / М.П. Лукашевич, І.І. Мигович. – К.: МАУП, 2003. – 168 с.

5. Присяжнюк К. Діти з особливими потребами в загальноосвітній школі: технологія соціально-педагогічного супроводу. / К. Присяжнюк. – Соціальний педагог. – 2013. – №7 (79). – С. 21 – 22.

6. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи: навч. посіб. / В.М. Шахрай. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 285 с.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2016

УДК 373.2:371.4

*Анна Федорович, кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ОСОБЛИВОСТІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З КОЛЬОРОМ У СИСТЕМІ СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ М. МОНТЕССОРІ

У статті зосереджено увагу на змісті сенсорного виховання дітей за технологією Марії Монтессорі, зокрема, охарактеризовано методіку ознайомлення дітей з кольором та обґрунтовано можливості її використання у сучасних дошкільних навчальних закладах; наведено приклади завдань з дидактичними матеріалами, які доцільно пропонувати дітям, з метою цілісного формування зорового сприймання.

Ключові слова: сенсорне виховання, система М. Монтессорі, дидактичні матеріали М. Монтессорі, ознайомлення дітей з кольором, кольорові таблички, зорове сприймання.

Літ. 8.

*Анна Федорович, кандидат педагогических наук, доцент,
докторант кафедры общей педагогики и дошкольного образования
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко*

ОСОБЕННОСТИ ОЗНАКОМЛЕНИЯ ДЕТЕЙ С ЦВЕТОМ В СИСТЕМЕ СЕНСОРНОГО ВОСПИТАНИЯ М. МОНТЕССОРІ

В статье сосредоточено внимание на содержании сенсорного воспитания детей по технологии Марии Монтессори, в частности, охарактеризовано методіку ознакoмлення дітей с цветом и обоснованно возможности ее использования в современных дошкольных учебных заведениях; приведены примеры заданий с дидактическими материалами, которые целесообразно предлагать детям, с целью целостного формирования зрительного восприятия.

Ключевые слова: сенсорное воспитание, система М. Монтессори, дидактические материалы М. Монтессори, ознакомление детей с цветом, цветные таблички, зрительное восприятие.

*Anna Fedorovuch, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Doctoral Student of the General Education and Early Childhood Education Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

THE FEATURES OF FAMILIARIZATION OF CHILDREN WITH COLOURS IN THE SYSTEMS OF TOUCH UPBRINGING BY M. MONTESSORI

The article focuses on the content of the touch upbringing of children on the basis of technology of Maria Montessori, describes the method of exploring of children with color and substantiates its using in the modern preschool schools. The author provides the examples of tasks with didactic materials, which should be offered to children with the aim of integral formation of visual perception.

Keywords: touch upbringing, system by M. Montessori, didactic materials by M. Montessori, an acquaint children with color, colored lists, visual perception.

Постановка проблеми. Нині в умовах оновлення системи дошкільної освіти України, важливим є розуміння необхідності удосконалення виховного процесу в різних типах навчальних закладів у напрямі

розвитку та саморозвитку особистості дитини. Ведеться пошук оптимальних форм організації життєдіяльності дошкільників та вимог до створення розвивального середовища, упроваджуються нові освітні технології,

ОСОБЛИВОСТІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З КОЛЬОРОМ У СИСТЕМІ СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ М. МОНТЕССОРІ

використовується та інтерпретується перспективний педагогічний досвід. У підсумку з'являються нові авторські ідеї, оригінальні підходи, прогресивні методи та форми дошкільного виховання, які досі не використовувались, а також по новому тлумачаться педагогічні ідеї минулого. Свідченням цього є активне звертання сучасних фахівців дошкільної освіти до вітчизняної та зарубіжної педагогічної спадщини.

Зокрема, значна увага приділяється ідеям Марії Монтессорі (1870 – 1952) – видатного італійського лікаря, педагога, фундатора сенсорного виховання, і системи, в якій успішно відбувається оволодіння навичками письма і рахування, “космічне” виховання дітей.

Світове визнання її технологія здобула завдяки гуманістичному підходу, розумінню цінності та сенсу буття дитини, вірі в безмежні можливості її розвитку. Засобами розкриття духовного та інтелектуального потенціалу особистості, на думку М. Монтессорі, є спеціально сформоване середовище, відповідні дидактичні матеріали та опора на самостійність та індивідуальність.

Підкреслимо, що методика Монтессорі ґрунтується на глибоких філософських ідеях та є підсумком практичної лікарської діяльності. Працюючи спочатку з дітьми, що мали вади розумового розвитку, та спостерігаючи за ними, Марія Монтессорі винайшла ефективні методи їхнього навчання і розвитку. Близькі результати зумовили пропозицію працювати з дітьми нормального розвитку. Так розпочалася робота над методом популярним сьогодні у багатьох країнах світу.

Аналіз останніх досліджень. На сучасному етапі за цією системою працюють окремі дошкільні навчальні заклади в Україні. Педагогіки практики впроваджують елементи технології, зосереджуючи особливу увагу на сенсорному вихованні в ранньому і дошкільному віці. Це підтверджується наявністю методичного та практичного матеріалу (І. Дичківська [4], О. Дроботій, М. Кривоніс [6] та ін.). Учені акцентують на важливості організації предметно-ігрового середовища, дидактичних ігор, дотриманні мультисенсорного підходу.

Розкривають особливості взаємостосунків дорослого і дитини, організації навчального середовища, можливості застосування дидактичних Монтессорі-матеріалів у системі дошкільного виховання В. Бондар [2], І. Дичківська [3; 4], А. Ільченко, Т. Поніманська [4; 8], Р. Семернікова, М. Якімова та ін. Попри це проблемі ознайомлення дошкільників з кольором за технологією М. Монтессорі

присвячено небагато досліджень.

Мета статті – теоретично обґрунтувати методіку ознайомлення дітей з кольором в системі сенсорного виховання Марії Монтессорі.

Виклад основного матеріалу. Очевидно, що сенсорне виховання (лат. *sensorium* – орган чуття) передбачає педагогічні впливи, спрямовані на удосконалення формування способів чуттєвого пізнання дитини. Воно є складовою частиною розумового й фізичного виховання, що визначають розвиток чуттів та сприймань (слухових, тактильних, зорових тощо) та удосконалення узагальнених способів обстеження сприйманих якостей, знань (уявлень) про ці якості шляхом зіставлення їх із загальноприйнятими сенсорними еталонами [8]. Сенсорні еталони – уявлення про чуттєво сприймані властивості предметів, які склалися в ході історичного розвитку людства. Ці уявлення характеризуються узагальненістю, оскільки в них закріплені найбільш істотні якості. Це загальноприйняті зразки зовнішніх властивостей предметів. Сенсорна культура – це загальноприйняті суспільством уявлення про колір, форму та інші властивості предметів [6, 5 – 6].

Таким чином, сенсорне виховання передбачає насамперед формування чуттєвого пізнання. Чуттєве пізнання доквілля – невід’ємна частина системи пізнавальної діяльності дитини, необхідна передумова інтелектуального розвитку. Сформована сенсорна культура сприяє кращому орієнтуванню дитини у реальному світі [2].

Відзначимо, що поняття “сенсорна культура” було запроваджене в дошкільну педагогіку завдяки роботам Марії Монтессорі. Один із головних принципів її методики “Допоможи мені зробити це самому” став основою системи сучасного сенсорного розвитку дітей – удосконалення сприйняття та уявлень про предмети і явища доквілля, уявлень про зовнішні властивості предметів: їхні форму, колір, величину, розташування в просторі, а також запах, смак тощо [6, 6].

Цікавим є те, що сенсомоторне виховання дітей, на думку М. Монтессорі, умовно можна поділити на дві частини: виховання м’язів та виховання органів чуття. Окрім цього, обов’язковим супроводжуючим елементом має бути розвиток мовлення дитини.

Завдяки багаторічній праці та досвіду, вона розробила спеціальні сенсорні матеріали для формування уявлень про зовнішні властивості предметів: форму, колір, величину, положення у просторі, запах і смак. Усі ці дидактичні засоби розділено в окремі групи для розвитку тактильного, термічного, баричного,

ОСОБЛИВОСТІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З КОЛЬОРОМ У СИСТЕМІ СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ М. МОНТЕССОРІ

стереогностичного сприйняття, сприйняття смаку, нюху, зору, слуху. При цьому їх можна використовувати комплексно, видозмінюючи вправи з ними, що сприяє цілісному формуванню чуттєвої сфери дітей. Ці засоби, створені після довгої і кропіткої роботи, мають спеціально визначені розміри, обриси, колір і найкраще сприймаються дітьми. Вони різні та фіксують дитячу увагу на певній ізольованій властивості предмета, наприклад:

- для об'єму – циліндри, куби й призми;
- для довжини – палиці, поділені на дециметри;
- для кольорів – шматочки тканини (шовку);
- для шуму – циліндричні коробочки з різним умістом.

Тобто, сенсорні матеріали М. Монтессорі дають змогу навчитися розрізняти і засвоювати усі властивості предметів, пізнавати їх за ступенем складності. Предмети можуть бути високими чи низькими, широкими чи вузькими, товстими чи тонкими, звуки мають різні тони, кольори – різні відтінки. Працюючи з такими засобами, діти легко і швидко сприймають складні поняття, вчать класифікувати, визначати характеристики та ознаки.

М. Монтессорі вбачала дві основні мети сенсомоторного виховання: біологічну і соціальну. На її думку, з біологічної точки зору вправи на розвиток сенсорики та моторики полегшують природний розвиток особистості, а з соціальної – готують дитину до життя у суспільстві. Тобто виховання відчуттів у дітей проходить дві фази:

1. Сприяння природному психофізичному розвитку дитини. Педагог вважала сенсомоторне виховання фізіологічним, оскільки воно сприяє розвитку психіки, удосконалює органи чуття, проєктивні та асоціативні нервові шляхи.

2. Пристосування індивіда до середовища. Сенсомоторні вправи розвивають індивідуальність дитини, вміння самостійно мислити, спостерігати за середовищем, розуміти та правильно використовувати те, що її оточує [2].

Звернемо увагу на те, що нині дидактичні матеріали для сенсорного розвитку, розроблені М. Монтессорі, більш удосконалені. Зокрема, Міжнародною асоціацією Монтессорі рекомендовано такі основні групи сенсорних матеріалів, відповідно до сучасної класифікації:

1. Матеріали для розвитку зору: для розрізнення розмірів і розвитку окоміру, розрізнення кольорів та їх відтінків;

2. Матеріали для розвитку дотику: дошки для щупання А, В і С, шершаві таблички, скринька з кусочками тканини;

3. Матеріали для розвитку слуху: шумові коробочки, дзвіночки;

4. Матеріали для розрізнення ваги (баричного відчуття): таблички з різних порід дерева або вагові таблички;

5. Матеріали для розвитку відчуття тепла: термічні баночки, теплові таблички;

6. Матеріали для розвитку нюху: коробочки із запахами;

7. Матеріали для розвитку смаку: смакові баночки;

8. Матеріали для розвитку стереогностичного відчуття: геометричні тіла, сортування, чарівний мішечок [2].

Кожен Монтессорі-матеріал, розвиваючи певне ізольоване відчуття, побічно працює на зону найближчого розвитку малюка, ніби підштовхує до спонтанного сприймання інтелектуальних понять: маленький-великий, тихий-гучний, гладкий-шорсткий і т.д. Дитина фіксує контраст, градує, розподіляє, диференціює, розрізняє форму, величину, колір, здійснює складну роботу інтелекту – аналіз і синтез.

Самодіяльності й активності дитини сприяє доступність матеріалів. Вона сама обирає засоби, з якими буде працювати. Дитина самостійно виконує завдання, забезпечуючи самоконтроль дій, оцінює свої можливості, рухаючись крок за кроком від легших завдань до важчих [5, 46 – 47].

Застосування дидактичних матеріалів М. Монтессорі доцільно підпорядковувати таким основним правилам:

- діти мають ставитися до матеріалів із повагою;

- використовувати матеріали охайно і свідомо;

- для виконання певної вправи дитина має взяти всі необхідні матеріали, а закінчивши вправу, повернути їх на місце у первинному вигляді;

- дитина має право користуватися матеріалом самостійно, без участі інших дітей і педагога [1].

Зупинимось детальніше на матеріалах для розвитку зору у системі М. Монтессорі. Їх поділяють на наступні підгрупи:

- матеріали для розрізнення розмірів і розвитку окоміру: циліндри-втулки, рожева башта, коричнева драбина, червоні штанги;

- матеріали для розрізнення кольорів і їх відтінків: кольорові таблички;

- матеріали для розрізнення форми плоских фігур: “гео-метричний комод”;

- матеріали для розрізнення розмірів і форми плоских фігур та просторових тіл: “біологічний комод”, конструктивні трикутники (5 ящиків), декономічний квадрат або таблиця Піфагора, накладні геометричні фігури, кольорові циліндри, біноміальний і тріноміальний куби.

ОСОБЛИВОСТІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З КОЛЬОРОМ У СИСТЕМІ СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ М. МОНТЕССОРІ

З метою удосконалення зороворозпізнавального сприймання форм дітям дають плоскі геометричні вкладки з дерева. Одна з дощок суцільна, друга має отвори у вигляді різних геометричних фігур. У них вкладаються геометричні форми досить щільно, щоб їх було зручно витягти; до кожної форми прироблено мідну кнопку. Дидактичний матеріал Монтессорі постійно оновлювала й удосконалювала, і зрештою він набув вигляду ящика з колекцією геометричних форм, шафи з шухлядками, в якій розміщено рамки з геометричними вкладками, три серії карток. Дитина вчиться співвідносити форму з отворами, спочатку йде шляхом спроб і помилок, а згодом доволі швидко добирає потрібну форму і виконує дію. Спершу їй пропонують контрастні форми, потім завдання змінюють, пов'язуючи зорове з тактильно-м'язовим сприйманням, а згодом із сприймання кольору.

Дидактичні матеріали для розрізнення зорового сприймання кольорів та виховання хроматичного відчуття М. Монтессорі також розробляла поступово. Спершу вони склалися [2]:

- із по-різному пофарбованих тканин: гладких, у смужку, у клітинку, з квіточками, крапочками, горошками та іншими;

- із "німецьких ляльок", пошитих із різнокольорової тканини;

- із різнокольорових вовняних м'ячиків.

У результаті було створено маленькі довгасті дощечки, обмотані різнобарвною тканиною (вовною чи шовком), восьми кольорів: чорний, червоний, помаранчевий, жовтий, зелений, синій, фіолетовий і коричневий. Кожен з них мав ще по вісім відтінків (наприклад, від чорного через сірий до білого). Кольорові дощечки були оброблені дерев'яними брусочками, щоб тканина не забруднювалася [7]. Всього М. Монтессорі створено – 64 кольорові таблички розміром 7 см на 7 см. До них були дублікати, тобто серія складалася із 128 табличок.

Відтак діти мали змогу працювати з кольоровими матеріалами. Педагог пропонувала завдання, які сприяли формуванню знань про назви кольорів та вмінь підбирати відтінки. Так, спершу сам вихователь вибирає 2 таблички найбільш контрастні за тоном, порівнює їх і просить дібрати пару. Інше завдання: таблички одного кольору перемішуються – дитина повинна розкласти так, щоб отримати рівномірний кольоровий ряд. Наступна справа: із впорядкованого кольорового ряду забирають табличку і ряд зсовують. Дитина повинна знайти місце, де відтінок змінюється дуже різко. При цьому діти озвучують свої дії, розвивається

мовлення, засвоюються нові назви ("світлий – темний", "світлий – світліший – найсвітліший", "темний – темніший – найтемніший", "найсвітліший – найтемніший").

Дидактичні кольорові матеріали, як і інші навчальні засоби М. Монтессорі, передбачають чітку послідовність їхньої презентації. Кожне заняття (завдання) з новим матеріалом трьохступеневе:

1. Вихователь вказує на предмет і зрозуміло та чітко вимовляє його назву;

2. Каже назву предмета, дитина має показати предмет і дати його вихователеві (повторення повинно бути багаторазовим і враховувати інтерес дитини);

3. Вихователь вказує на предмет і просить його назвати (передбачає розвиток мови – дитина знає предмет і його назву).

Така послідовна презентація нового матеріалу у нашому випадку має такі етапи: 1. Який це? – Червоний (педагог показує відповідну кольорову табличку і сам називає колір); 2. Дай мені червоний (дитина подає іншу відповідну кольорову табличку). 3. Що це? – Це червоний (педагог, вказуючи на червону табличку, запитує, а дитина відповідає).

Кольорові матеріали, запропоновані Монтессорі, сьогодні мають різну інтерпретацію. Педагоги-практики використовують основні ідеї та методики цієї педагогічної технології.

Зокрема, дітям дошкільного віку, окрім згаданих завдань, можна порекомендувати вправи на запам'ятовування (розвиток зорової пам'яті). Для цього слід продемонструвати дитині відтінок, дати час, щоб придивитися до нього, після чого запропонувати підійти до іншого стола, на якому знаходяться таблички (предмети) різних відтінків, і вибрати схожий. Ще варіант: педагог розкладає таблички жовтого, червоного і синього кольорів, всі інші таблички знаходяться в різних місцях кімнати. Вихователь вказує дитині на одну з табличок на робочому столі і просить принести таблички такого ж кольору або знайти у кімнаті предмети такого ж кольору. Далі, розглядаючи кольорову картинку, дитина може називати знайомі кольори і підбирати відповідні кольорові таблички.

Підсумовуючи, звернемо увагу на основні вправи, які можна виконувати, з метою ознайомлення дошкільників з кольором:

1. Добір кольорів попарно. Продемонструвавши один із кольорів, педагог просить знайти такий серед інших табличок (предметів).

2. Добір табличок одного кольору, різних відтінків. Змішавши по вісім відтінків двох

ОСОБЛИВОСТІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ З КОЛЬОРОМ У СИСТЕМІ СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ М. МОНТЕССОРІ

кольорів (наприклад, червоного і синього), дитині пропонують виокремити групи і розкласти відповідні їм відтінки; потім утруднюють завдання через перемішування більш споріднених між собою кольорів (наприклад, синій і фіолетовий, жовтий і помаранчевий та ін.).

3. На стіл перед дітьми кладуть декілька кольорових груп, розмішуючи їх. Увагу кожної дитини звертають на колір, який вона повинна вибрати. Дитина вибирає усі відтінки свого кольору і розкладає їх від світлого до темного.

4. На стіл висипають усі 64 таблички, перемішуючи їх. Дитині дають змогу зібрати їх за групами і розкласти за відтінками, створюючи кольоровий килимок.

Із зростанням дитини дидактичний матеріал для зорового сприймання і вивчення кольору розширюється і ускладнюється.

Зокрема, М. Монтессорі рекомендує засоби для малювання (яке передує письму і готує руку до нього), які сприяють закріпленню розуміння кольору. Наприклад, олівці мають бути чітко впорядковані, розміщені за кольором у склянки (коробки) відповідного кольору. Загалом матеріал для малювання складається з плоских рамок і вкладок (металевих чи картонних) геометричних фігур (у кількості 10-ти фігур), контурних малюнків чи картинок, художньо виготовлених плоских дерев'яних фігур (у вигляді будиночків, посуду, тварин та ін.), які діти обмальовують або змальовують, картинок-розфарбовок та ін. Метою є не набуття конкретних умінь та навичок малювання, а – створення умов для саморозвитку (дорослий лише надає засоби та показує прийоми роботи з ними).

Висновки. Італійський педагог доводить, що дитина відмінна від дорослого, в ній багато такого, чого вже немає і не буде в дорослому віці. Тому грамотний фахівець (вихователь) повинен розуміти це і спеціально створювати для малюка навчальне середовище, яке б сприяло максимальному розкриттю всього, що заклала природа. Головне завдання в умовах створеного середовища надати матеріали для саморозвитку, якими орудує дитина спочатку за зразком педагога, а потім – самостійно, виконуючи різноманітні дії.

Отже, ознайомлення кольором в системі сенсорного виховання М. Монтессорі відбувається не лише прямо через роботу дітей з спеціально розробленим комплексом кольорових табличок, а й опосередковано, різними засобами і способами – завдяки розвивальному середовищу, і передбачає нарощування і розширення спектру емоцій, відчуттів у власній (насамперед вільній) взаємодії з предметами, кольорами, формами, рухами, що стають надзвичайно важливим досвідом для загального сенсорного розвитку дитини.

1. Білецька С. *Дитиноцентрирована педагогіка: теорія і практика західних країн: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / С.В. Білецька. – Х.: Факт, 2008. – 255 с.*

2. Бондар В. *Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтессорі: навч. посіб. / Бондар В.І., Ільченко А.М. – Полтава: РВВ ПДАА, 2009. – 252 с.*

3. Дичківська І. *Через свободу і самостійність: розвиток індивідуальності дитини в теорії і практиці М. Монтессорі / І. Дичківська // Дошкільне виховання: наук.-метод. журнал для педагогів і батьків / Міністерство освіти і науки України. – К.: Світич, 1993. – № 5. – С. 6 – 8.*

4. Дичковская И. *Воспитание для жизни. Образовательная система М. Монтессори / И. Дичковская, Т. Пониманская; под ред. К.Е. Сумнительного; Моск. центр Монтессори. – М.: [б. в.], 1996. – 116 с.*

5. Квас О. *Ідеї дитиноцентризму у педагогічній спадщині Марії Монтессорі / О. Квас // Молодь і ринок: Щомісячний науково-педагогічний журнал. – 2011. – № 12 (83) грудень. – С. 44 – 47.*

6. Кривоніс М. *Сенсорний розвиток: з досвіду роботи. 5 – 6 (7) років / Авт.-упоряд. М.Л. Кривоніс, О.Л. Дроботій. – Х.: Видавництво “Ранок”, 2012. – 256 с.*

7. Лисенко Н. *Педагогіка українського дошкільця: У 2 ч.: навч. посіб. / Н.В. Лисенко, Н.Р. Кирста. – К.: Вища школа, 2006. – Ч. 1 – 302 с.*

8. Поніманська Т. *Дошкільна педагогіка: навч. посіб. / Т.І. Поніманська. – К.: Академвидав, 2004. – 435 с.*

Стаття надійшла до редакції 09.09.2016

“Завдяки читанню людина розвивається, бесіди – стає винахідливою, а звичці занотовувати – піклувальною”.

Френсіс Бекон
англійський політик, державний діяч, вчений, філософ